

УДК 340. 141

**Н. В. Грищенко – канд. філос. наук, доцент
Харківський національний університет внутрішніх справ**

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА МІФОЛОГІЯ І ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО: ІНТЕГРАЦІЙНІ КОНЦЕПТИ

У статті прослідковано зв'язок міфології і звичаєво-правових норм, проаналізовано народно-світоглядний підтекст таких термінів звичаєвого права, як «рота», «видача на потік», «ордалії», тощо, обгрунтовано положення про значення сакралізації права.

Ключові слова: міфологія, символ, звичаєве право, інтеграційний концепт, доказ.

Актуальність дослідження інтеграційних концептів східнослов'янської міфології та звичаєвого права обумовлена необхідністю пошуків дієвих механізмів піднесення ролі права в житті українського суспільства, підвищення його авторитету, що вкрай необхідно для розбудови демократичної правової держави. Сьогодні важливо відтворити, наскільки це можливо, картину єдності міфології і звичаєвого права, пов'язаного з цим могутнього підйому колективної свідомості і психіки задля того, щоб зрозуміти і пояснити, чому в стародавні часи при мінімальному примусовому апараті могло існувати звичаєве право без гарантованого забезпечення його політичними засобами, без тюрем і поліції, а норми сучасного права, будучи наділеними всілякими гарантіями, майже не знаходять моральної підтримки в свідомості людей.

Зв'язок міфології та права привертав до себе увагу не одне покоління дослідників. З різних позицій ця проблема проступала в працях І.Астрова, М. Володимирського-Буданова, М. Дювернуа, В. Сергеевича, М. Ясинського. Окремих рис правового мислення наших предків торкалися Б. Рибаків, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, Т. Рильський, О. Єфименко – історики, етнографи, філологи. Із сучасних дослідників зазначена тема стала предметом роздумів В. А. Бачініна, Г. В. Мальцева, В. В. Іванова, В. М. Топорова та ін.

Вітчизняні писемні відомості про усне народне право різних племен маємо вже від літописця Нестора, який повідомляв, що всі вони «мають звичаї свої, батьківські закони, і перекази, кожен норів свій» [9, Кн.1, с. 470]. Норми звичаєвого права склались ще до хрещення Київської Русі. Дж. Берман зазначав, що основне право народів Європи з VI по X ст. було не нав'язаним зверху зводом правил, а невід'ємною частиною колективної свідомості, «колективною совістю общини. Сам народ творив закон і суд на своїх зборах; коли монархи затвердили свою владу над законом, це було зроблене із наміром керувати звичаєм і правовою свідомістю народу, а не змінити їх» [4, с. 86]. Неписані закони – звичаї предків охороняли від розпаду не лише соціум, а й Космос, які співвідносились як частина і ціле. Для язичницької свідомості залишалось характерним уявлення про світ як єдиний живий Космос, єдине Тіло, яке досить часто уявлялось антропоморфним. Людина – це мікрокосм, що перебуває в тісній єдності з макрокосмом. В слов'яноукраїнській міфології принцип всеєдності прослідковується у сприйнятті всіх елементів буття як єдиного цілого. На цьому обгрунтовувалось відчуття та усвідомлення стійкості й закономірності всього суцього. «Так було, так є і так має бути завжди» - характерний імператив, який був присутній у фольклорному спадку багатьох народів. Існуючий споконвічний порядок визнавався як «Богом установлений», при цьому «апелятив бог, як зазначав Ю. О. Карпенко, ще в язичницькі часи став узагальнювальною назвою обожнюваних сил» [12, с. 13]. Зміни, викликані в одній частині Космосу, невідворотно викликають ланцюгову реакцію і в інших його частинах, що є порушенням першопочаткового його балансу, розпадом, хаосом. У цьому контексті будь-який злочин розцінювався як злочин проти всесвітньої гармонії, що порушував не тільки соціальну рівновагу, але зачіпав і природну сферу. Таке поєднання соціального і природного можна зарахувати до реконструйованого тексту (переважно на матеріалах української традиції) загальноєвропейського «головного» міфу про космогонічну боротьбу бога Грому (слов'янського Перуна) і його змієподібного супротивника (слов'янського Велеса). В цьому міфі розповідається про перше порушення status quo, подальший розвиток подій, пов'язаний з його відновленням і покарання порушника Богом [10, с. 22-23]. П. Бергер і Т. Лукман зазначали, що всі давні концептуалізації підтримки універсуму є міфологічними за формою [3, с. 80]. Тому, міфологія – це своєрідна концепція реальності, яка постулює безперервне проникнення сакральних сил в світ повсякденного життя. Рене Давид, описуючи правові системи традиційних суспільств, наголошував, що порушення міфологічних імперативів «може спричинити неймовірно

негативну реакцію духів землі, адже природне і надприродне – поведінка людей і поведінка природи – все пов'язане в цьому світі» [7, с. 378].

Ці світоглядні уявлення, інтегруючись в звичаєво-правову площину, закріпились, передовсім, в ордаліях – «судах Божих» та «роті». Архаїчне для сучасників слово рота «здавна належало всім слов'янам як юридичний термін» (Срезневський І. І.) і позначало клятву (присягу, доказ), пов'язану із закликанням імені Бога у свідки. Так, при укладанні у 907 р. договору Русі з Візантією «царі Леон і Олександр уклали мир з Олегом, і зобов'язалися данину платити і клятву взаємну давали: самі хрест цілували, а Олега і мужів його водили на роту за руським законом: клялися оружжям своїм, і богом своїм Перуном, і Волосом, богом скоту. І так утвердили мир» [9, Кн.1, с. 489-490]. В 945 р. великий князь Ігор, відновлюючи договір з Візантією, так само іде з грецькими послами «на горби, де стояв Перун, і поклавши оружжя своє, і щити, і злото, і поклявся Ігор і його бояри, і всі руси, що були погани. А християн-русинів водили [на клятву] в церкву святого Іллі...» [9, Кн.1, с. 514]. Виголошення роти обов'язково супроводжувалось ритуалом: заприсяжувані витягували із піхв зброю, складали її до підніжжя ідолів і промовляли магичні заклинання у присутності свідків. Клятвенне звернення до зброї пов'язане із вірою у те, що вона покарає відступника у разі порушення обітници, а заприсягання вищими силами перетворювало роту в найсильніший доказ. Досить часто в присягах промовлялось, що вони можуть порушитись лише тоді, коли «камінь попливе, або хміль потоне», «коли пісок проросте». Використання «формули неможливого» посилювало дію присяги і вказувало на те, що вона так само не може бути порушена, як і вселенський Закон. Рота порушиться тільки тоді, коли зруйнуються закони світобудови і Всесвіт повернеться до свого початкового недиференційованого стану (хаосу). Отож той, хто порушує роту, руйнує Вселенський закон і повертає світ до Хаосу. На осквернителів священного чекала найтяжча кара: «Якщо ж хтось із князів чи із людей руських, чи християнин, чи нехрещений, порушить все ж написане на хартії цій, - заслужить смерть від своєї зброї і нехай буде проклятий від Бога і від Перуна як клятвopорушник» [9, Кн.1, с. 513]. Відступників найчастіше карали «посіченням на куски». За архаїчним світоглядом, «посічення на куски» - обряд, що сприяв поновленню космічного порядку. Вважалося, що страчений за порушення роти не може відродитися вільним, а залишається рабом у загробному світі. У метаморфозі, як переході в якісно інший стан, прочитується покарання, яке виконує функцію «зняття» злочину. Такі ритуальні дії здійснювались задля збереження космічного порядку.

Руська Правда санкціонувала роту разом з іншими видами доказів (Ст. 22, 31, 47, 48, 49 Поширеної редакції, Троїцький список). Однак, варто зауважити, що з поширенням на Русі християнства рота (клятва Богом, божба) вважалась гріхом і переслідувалась християнськими пастирями. Так, Іоанн Златоуст зазначав: «Велико бо согрешение есть рота и клятва». Не клянуться Богом закликав і Володимир Мономах: «Слово мовлячи, і про погане, і про добре, не клянїться Богом і не хрестїться» [9, Кн.2, с. 42]. Попри те, присяга із закликанням імені Бога у свідки все ж залишалась дієвим засобом доказу і користувались нею тільки у випадках, «коли не було можливості довести правду» і до цього всі засоби не привели до певного результату. Люди вірили, що той, хто прийме присягу, буде дійсно говорити правду, бо в іншому випадку його наздожене Божя кара.

Про присягу як один із способів виявлення вини при судовому розслідуванні у суперечливих справах йдеться і в Святому письмі: «Нехай присяга перед Господом розв'яже між обома, чи він не присвоїв собі річ ближнього...» (Вихід, 22:10). Особлива увага до присяги була викликана, мабуть, тим, що в цьому давньому звичаї органічно поєдналися давня віра народу в силу слова і біблійна заповідь: «Не присягай іменем моїм ложно» (Левіт, 19:12). Із «живучістю» присяги як різновиду Суду Божого змушена була рахуватись і християнська церква. З прийняттям християнства з'явилась присяга на хресті та священних текстах (Біблії, Євангелії тощо). Як зазначав В.І.Сергєєвич, розрізняли присягу додаткову й очищувальну. У «Руській Правді» йдеться про обидві. Перша надавалась позивачу за відсутності інших доказів чи то у незначних позовах. Друга так само надавалась за відсутності доказів, але тоді, коли позивач заслуговував на довіру. Цей «трансцендентний доказ» полягав у тому, що коли сторона «бралась право піднести», тобто присягати, а друга сторона на це згоджувалась, тоді ця остання повинна була свого супротивника «вести до присяги», зазвичай до церкви, де і відбувався акт присяги [16, с. 155-156]. На знак чесності присяги їли землю, божились своїм життям і здоров'ям, цілували хрест, ікони, тощо. Якщо було доведено неправдивість присяги, рішення суду відмінялось, а тому, хто присягнув неправдиво, відрубували два пальці. Крім того людина, яка дала неправдиву присягу, оголошувалась негідною віри.

На сакральний зміст роти і її тісний зв'язок з міфологією вказують і символи, які входили до ритуального тексту. Так, великий князь Ігор в 945 році укладав мир з греками «на всі літа, допоки сонце сяє і весь світ стоїть» [9, Кн.1, с. 506], що означало «на вічні часи», доки Всесвіт існує. Символ Сонця у площині східнослов'янської культури відіграв важливу роль в процесі трансформації

народносвітоглядних уявлень в народноетичні, які в свою чергу інтегрувались в звичаєве право. В українській народній поезії світило фігурує як «сонце-цар», «сонце святе», «сонце Боже, праведне», «вид Божий», «око Боже». Тому будь-який злочин, скоєний на виду у Сонця, розцінювався як його осквернення. Мабуть саме через це більшість злочинних дій коїться вночі, уникаючи «ока Божого». Злочинні дії наносили осквернення не лише Сонцю, а й Землі, яка виступала в іпостасі Матері: «Земля – свята, вона наша мати, гріх її бити, без нужди копати». Особливо це стосувалось тяжких злочинів, таких як вбивство і грабіж. Оскільки до Землі ставились як до матері, то вбивство розцінювалось як пролиття на неї крові власної дитини. «Земля Свята, і не терпить пролиття крові, особливо невинної, що буде пімщено», - писав митрополит Іларіон [11, с. 39]. Водночас, за його ж словами, образа наносилась і Сонцю, яке змушене було дивитись на кровопролиття. «Сонце – святе й праведне, тому не можна дразнити його злими подіями... Сонце не терпить крові, і карає вбивця, коли він пролле кров на його виду» [11, с. 29]. Відтак, за народними уявленнями, скоєне вбивство розцінювалось як злочин, в результаті якого не лише загинула людина, а й зазнали осквернення святині. Такий злочин спонукав як до людської, так і до божої кари: Земля, на яку було пролито невинну кров, могла стати безплідною, а розгніване Сонце спричинити пожежі та засухи, що разом узяті, здатні знищити все людство. В народній свідомості функцію «зняття» злочину виконують різного роду перевтілення. Так, жінка, що вбила чоловіка, стає зозулею; дівчина, з вини якої загинув батько, зростає кропивою; брат, що вбив сестру, перевтілюється в «удодів чобіт» і т.п. Сонце і Земля, як свідки злочину, видавали вбивцю. Так, за сюжетами давньоукраїнських оповідей на місці таємного поховання жертви виростало дерево, на яке прилітав світлий птах (посланець сонця, світла), щоб розповісти про вбивцю. За сюжетом, розглянутим І. Нечуєм-Левицьким, коли мачуха, спаливши трьох дівчат-сиріт, висипала на землю попіл, з нього виростало «рай-дерево», на яке прилетів голуб щоб повідати про злочин [13, с. 69-70]. Вбивцю викривала і сопілка (уособлення сонячного променя), виготовлена з дерева, що проростало на могилі вбитого: коли на ній починали грати, вона й озвучувала імена злочинців. В українських казках так само є доволі метаморфоз, в котрих, наприклад, душа вбитого брата переходить в бузинову дудочку, котра і виказує про безневинну смерть [13, с. 70]. Відтак, у давньоукраїнському міфологічному контексті вбивство позиціонується як загальнонебезпечний вчинок, який здатен порушити космічний Порядок. Інтегруючись в площину звичаєвого права, такі уявлення знаходять відображення в юридично визнаних обрядодіях та нормах «Руської Правди». Оскільки за давніми уявленнями «зло має бути відплачене злом», задля збереження космічної рівноваги впродовж Раннього середньовіччя в Київській Русі практикували кровну помсту. Звичай кровної помсти – обов'язку роду потерпілого розправитися із вбивцею – сягає своїм корінням у часи первісносуспільного ладу, коли він був засобом самозбереження людини та виживання спільноти. З текстів договорів Русі з Візантією 907 і 911р., із літописної розповіді Нестора про помсту древлянам княгині Ольги випливає, що вона вважалась беззастережним обов'язком всіх родичів потерпілого. У тексті договору Олега з греками від 912 року сказано: « Якщо ж християнин уб'є русина [чи русин християнина] хай затримують убивцю родичі вбитого і уб'ють його» [9, Кн. 1, с. 511]. Цим стверджувалась наявність кровної помсти не лише в язичницькій Русі, а і в християнській Візантії. У Статуті Великого князя Ярослава, який виникає близько першої половини XI ст., записано: „Убогого не можна помилувати, тому що зло має бути відплачене злом, а тому суддям належить вникати в суть справи, оскільки мають право осудити без слідства і без тортур”[9, Кн. 1, с. 217]. Перша стаття Правди Ярослава також чітко декларує кровну помсту: „ Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати” [9, Кн.1, с. 219]. Практикувалась кровна помста і серед інших народів, які мали історично-міфічну спорідненість буття. У Київській Русі вона залишалась інститутом судочинства впродовж Раннього середньовіччя і на початку Високого середньовіччя була скасована синами Ярослава: „після Ярослава зібралися сини його: Ізяслав, Святослав, Всеволод і воеводи їхні – Косняченко, Переніг, Никифор і відмінили кровну помсту, а встановили за вбивство кунами відкупатися” [9, Кн. 1, с. 219]. Послідовно виступив проти кровної помсти як варварського звичаю і Володимир Мономах, який проникся принципами християнської любові до ближнього: «Ні правого, ні винуватого не вбивайте і не веліть убити його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодної душі християнської [9, Кн. 2, с. 42]. Тому в Поширеній редакції Руської Правди за навмисне вбивство визначалась уже інша міра покарання – «видання на потік», про яку піде мова пізніше.

В контексті міфологічних уявлень розцінювався східними слов'янами і такий злочин, як крадіж. Присвоєння без дозволу продуктів чужої праці сприймалось як зазіхання на вкладену в землю силу, а отже, й силу самої Землі. Втрата Землею сили так само означала втрату нею родючості, що в світоглядних координатах складало загальну небезпеку. Сонце теж негативно налаштоване по відношенню до крадіжки, бо його і самого постійно намагаються викрасти злі сили (змії, крокодил, вовкулака, диявол і т.п.) [17, с.10]. Отож, крадіжка, яка здавалось би торкалась інтересів лише потерпілого, в світоглядному

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

контексті позиціонується як небезпечне діяння, оскільки може спровокувати як голодомор, так і пожежі. Тому найбільшого осуду зазнавали такі нечестиві діяння, які межували, з одного боку, із солярним переступом, а з іншого - з моральною, духовною наругою над землею. До таких належало, наприклад, конокрадство. З прагматичної точки зору втрата коня, безсумнівно, ставила під загрозу саме існування селянської родини: у мирний час кінь відігравав величезну роль у господарстві, а у військовий час вершник мав значно більше шансів вижити, ніж піший. Однак, характер покарання за цей злочин визначався не лише матеріальною цінністю коня, а й тісним зв'язком останнього з міфічною традицією. І хоч в питанні про роль коня в міфічних уявленнях більше запитань, ніж відповідей, однак, на думку автора, не безпідставним залишається твердження про те, що цей образ можна спроектувати на одну із стихій, що шанувались язичниками – стихію вогню. Серед чисельних проявів цієї стихії найчастіше зустрічаються такі, як жертвний вогонь, вогонь небесний, підземний вогонь. Сонце ж є тим небесним вогнем, пізніше поклоніння якому персоніфікувалось в образ бога Сонця. Верховний бог давньоруських язичників – Перун – був, як відомо, богом грози, грому, блискавки (тобто небесного вогню) і володів найвищою силою серед слов'янських богів. Густинський літопис свідчить, що Перуну приносили жертви біля дуба (дерева Перуна) та підтримували негасимий вогонь. З вогняною стихією пов'язані й інші божества язичницької Русі – Даждбог, Хорс, Сварог. Перші два з них згадані в пантеоні Володимира слідом за Перуном. З опису в Іпатіївському літописі Даждбог – бог сонця і він – син Сварога. Сварог – божество вогню. Вогонь, за уявленнями наших пращурів, був посередником між світом богів, світом людей і підземним світом. Міфічний кінь часто виконував ті ж самі функції. В світоглядній площині праукраїнців кінь виступав, з одного боку, як символ зв'язку з підземним світом, а з іншого – тамував у своїй символіці солярний зміст. В руських казках кінь-вогонь дихає полум'ям і завжди з'являється із іскрами з-під копит. Як правило, він червоної масті і виконує функцію перенесення героя в «тридесяте царство, тридесяте государство». Отож, крадіж коня наносив ущерб не лише людині, а й асоціювався з насильницьким втручанням в табуйовану солярну площину. Ця дія вже самою своєю знаковістю визнавалась вкрай небезпечною і зазнавала найсуворіших покарань. «Кінська татьба» вважалась одним із найтяжчих злочинів Київської Русі і за «Руською Правдою» конокрада видавали князеві «на потік»: «Коли буде конокрад, то віддати його князеві на поток» [9, Кн. 1, с. 225].

Покарання «потоком і пограбуванням» були найтяжчими і за нормами «Руської Правди» призначались лише у трьох випадках: за «убивство в розбої» (Ст. 7 Поширеної Редакції, Троїцький список), за підпал (Ст. 83 Поширеної Редакції, Троїцький список) і за конокрадство (Ст. 35 Поширеної Редакції, Троїцький список) [15].

Витоки «потоку» так само вплетені в контекст міфології і сягають своїм корінням первісносуспільного ладу, коли злісних порушників порядку виганяли з общини, позбавляли їх «вогню і води». «Поток» - це вода, що плине, тече. У свідомості багатьох народів вона ототожнювалась із життям, долею. Однак, вода була близькою і до Хаосу, в її первісних водах плавав першозмій. За визначенням Мірчі Еліаде [8, с. 44], міфічний дракон, що постає проти Космосу і намагається зруйнувати його, втілює в собі образ не тільки морського чудовиська, першого змія, але й безкрайніх космічних вод, світу тіней, темноти і смерті – Хаосу. Змій-дракон був володарем первісних вод Хаосу, а всі негативні явища так чи інакше теж пов'язувались із Хаосом. Вода вважалась всюдисущою і такою, що переносить по світу все – і гарне, і погане. Сама по собі вода амбівалентна, а її характеристики, знаки «плюс» чи «мінус» залежать від інших параметрів, а не від неї самої. Згадаймо хоча б казки про живу і мертву воду, поширені в українському фольклорі. Близькість води до Хаосу, її курсування по тому і цьому світах робили її середовищем проживання злих духів, утоплеників, чортів, водяників і русалок. У поведженні з водною стихією вимагалась особлива обережність, що проявилось в обрядах очищення і сакралізації води [14, с. 54-76]. Отож, віддання «на поток» означало виведення злочинця з-під опіки роду (спільноти) та вручення його долі богам, які мали чи то покарати, а чи помилувати злочинця. «Поток = изгнание, ибо дальнейшая судьба разбойника не интересует», сказано в коментарях до «Правди Руської» [15, с.58]. Ще й у наші часи зустрічається вислів-зречення «більше ти мені не син (не дочка, не мати, не батько і т.п.)», що фактично символізує розірвання кровних зв'язків.

Стихії води та вогню інтегрувались в звичаєво-правову площину і в формі ордалій – випробування вогнем (залізом) чи водою. Випробування водою – це, по суті, звернення до духів води із проханням розсудити сутяжників. Віра у містичні властивості води і її здатність вказати на винуватого простежується у давній приказці «Правда в огні не горить і у вогні не тоне», в ідіомі «вивести на чисту воду». У «Руській Правді» згадуються ці види ордалій, але не вказується, в чому полягала процедура випробувань. Про форму випробувань водою отримуємо свідчення з повчань Серапіона, проповідника XIII ст. «Правила божественные повелевают многими послушны осудити на смерть человека. Вы же воду послушом постависте и глаголите: аще утопати начнетъ, неповинная есть, аще ли поплывет, волхвовъ

есть...» [Цит. за 6, с. 721]. Отож можна припустити, що випробування водою в русичів було подібне до такого ж в інших індоєвропейських народів. Як це впливає із пам'яток права давніх індусів, вавілонян, германців, існувало два види випробування водою – холодною і гарячою. Випробування гарячою водою полягало у тому, що у казанок з киплячою водою вкидали якийсь дрібний предмет, а підозрюваний мав опустити руку в окріп і дістати звідти вкинуте. Свідченням невинуватості того, кого випробовували, було швидке загосення опіку. Випробування гарячою водою, як вважає Пахман С. О., не було поширене в Київській Русі. Випробування холодною водою базувалось на язичницькій вірі в те, що вода викриє злочинця, не прийме його в своїй стихії. Тому підозрюваного зв'язували і кидали у річку: якщо він тонув, то вважався невинуватим, якщо спливав – підлягав покаранню як такий, на чію провину вказала вода. Про випробування водою згадує і митрополит Іларіон, але наводить дещо інші свідчення: «Божий Суд водою був різний; відьом, скажімо, кидали в воду; коли вона справді відьма, то втоне, а коли невинна, не потоне». За нормами «Руської Правди» випробування водою примінялось для очищення від підозри у «справах до шести гривен». «У справах більше шести гривен» застосовувалось випробування вогнем (залізом) [Ст. 22 Поширеної Редакції, Троїцький список]. За свідченнями митрополита Іларіона, «підозрілу людину кидали в вогонь, вірячи, що вогонь невинного не спалить. Це був «суд Божий» [11, с. 31]. Процедура застосування випробування залізом полягала у тому, що підозрюваній особі давали в руки розжарений кусок заліза. Якщо рани були неглибокі і швидко проходили, то людина була невинною, «адже не ожеться»(Ст. 87 Поширеної Редакції). В якості «трансцендентного» доказу використовували і свідчення Землі. Міфічний образ Землі як свідка знаходить своє відображення в обрядодії «обходження землі під дерном»: якщо двоє господарів засперечалися про межу, то для вирішення питання один із них говорив іншому: «Нехай розсудить нас мати сира земля». Якщо інший погоджувався з цими словами, то чоловік-позивач виривав шматок дерну з землею, клав собі на голову і простував тією межею, за яку сперечався. Односельці, що спостерігали за дійством, були впевнені, що коли позивач, покликавши землю у свідки, «заприсягся на фальш», то помре тут же на місці. «В разі кривди, - писав митрополит Іларіон, - земля може розступитися й поглинути злого чи грішника» [11, с. 34]. Якщо ж цього не траплялось, то вся обійдена ним ділянка визнавалась супротивником; «бери, що обійшов, так розсудила нас мати сира земля». Рішення, прийняті за участю таких доказів міфологічного характеру, вважались авторитетними і остаточними. Вони не підлягали ніякому оскарженню, оскільки були винесені божествами.

Вплетення сакральних мотивів у звичаєво-правову площину надавало першонормам святості і перетворювало їх у безсумнівні авторитетні вимоги. Міфологічні уявлення співвідносились із глибинними, підсвідомими рівнями людської психіки. Нормативні приписи, що ґрунтувались на них, мали несвідомо-авторитарний характер і не викликали жодних сумнівів, не допускали критики і не підлягали спростуванню. Як зазначає В. Бачинін, «скрізь міфологічну призму морально-правові вимоги репрезентуються як повеління вищого Закону, а одиничне «Я» сприймається вже не як автономна монада,...а як частинка великого цілого» [2, с. 303]. В результаті цього звичаєве право було звернене, з одного боку, до сакральних сил, з іншого – до реального життя. Східнослов'янська міфологія виступала джерелом постійної актуалізації вимог звичаєвого права і забезпечувала його високий соціальний статус. У сучасних правових системах теж відроджується здорове прагнення до сакралізації, хоч воно і проступає, поки що, переважно зовнішніми ознаками: відроджуються традиції присяг, врочистого виходу суддів, зодягнених в мантиї, і т. п. «Без сакралізації примус не буде ефективним, оскільки органи примусу самі будуть корумпованими», – зазначав Г. Берман. Отож, для того, щоб люди сприймали, шанували і виконували норми права, вони повинні стати предметом не лише знання, а й віри.

Література:

1. Біблія або книги святого письма Старого й Нового Заповіту: Із мови давньоєвр. й грец. на укр. дослівно наново перекладена. /Пер. І.Огієнка. – К.: Укр.Біблійне Т-во, 2003. – 1164 с.
2. Бачинин В.А. Миф и право /В. А. Бачинин //Смыслы мифа: мифология в истории и культуре. Сборник в честь 90-летия профессора М.И. Шахновича. Серия «Мыслители». Выпуск №8. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского философского общества, 2001. – С. 300-304.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / Питер Бергер, Томас Лукман [Пер. и вступ. ст. Е. Д. Руткевич]. – М.: Моск. филос. фонд и др., 1995. – 323 с.
4. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Гарольд Дж. Берман; [пер. с англ.]. – 2-е изд. – М.: Изд – во МГУ: Издательская группа ИНФРА М – НОРМА, 1998. – 624 с.
5. Берман Г. Дж. Вера и закон: примирение права и религии / Гарольд Дж. Берман; [пер. с англ. Д. Шабельникова и М. Тименчика]. – М.: Ad Marginem, 1999. – 431 с.
6. Владимирский–Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский–Буданов – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 800 с.
7. Давид Р. Основные правовые системы современности / Рене Давид, Камилла Жоффре-Спинози; [пер. с фр. В. А. Туманова]. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 400 с.

Розділ другий. Філософська антропологія і культура

8. Элиаде М. Космос и история: Избр. работы / Мирча Элиаде; [пер. с фр. и англ. А. А. Васильева и др.; Общ. ред. И. Р. Григулевича, М. А. Гаспарова; Сост. Н. Я. Дараган; Вступ. ст. и коммент. Н. Я. Дараган]. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.
9. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX-XV століть. – Кн. 1: Література раннього Середньовіччя (до 988 року); Література високого Середньовіччя (988-1240) /за ред. В.Яременка; Упорядн. В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: Вид-во «Аконіт», 2002. – 784 с. – Кн. 2: Література високого середньовіччя (988-1240); Література пізнього середньовіччя (1240- середина XV ст.) /за ред. В.Яременка; Упорядн. В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: Вид-во «Аконіт», 2002. – 802 с.
10. Иванов В. В. Древнее славянское право: архаичные мифопоэтические основы и источники в свете языка / В. В. Иванов, В. Н. Топоров //Формирование раннефеодальных славянских народностей. [Сб. статей] /АН СССР, Институт славяноведения и балканистики: [Редкол.: В.Д. Королюк (отв. ред.) и др.] – М.: Наука,1981. – С. 10-31.
11. Лларіон (митрополит). Дохристиянські вірування українського народу: Іст.– релігійна монографія. [2-ге вид]. / Митрополит Лларіон – Київ: АТ «Обереги», 1994. – 424 с.
12. Карпенко Ю. О. Чи існував скотарський етап слов'янського язичництва? / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. – 1996. - № 2-3. – С. 12-17.
13. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – Київ: АТ «Обереги», 1992. – 86 с.
14. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. О связи некоторых представлений в языке. О купальских огнях и сродных с ними представлениях. О Доле и сродных с нею существах. 2-е изд. / А. А. Потебня. – Харьков, Типография «Мирный Труд», 1914. – 243 с.
15. Правда Русская: учебн. пособие /отв. ред. Б.Д. Греков. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – 112 с.
16. Сироткін В. Звичаєве право / В. Сироткін //Українська минувщина: ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1993. – С.153-156.
17. Українські міфи. Демонологія. Легенди. [Збірник] / Упор. М. К. Дмитренко. – Київ: Музична Україна, 1992. – 144 с.

Грищенко Н.В. Восточнославянская мифология и обычное право: интеграционные концепты. *В статье рассматриваются интеграционные концепты мифологии и обычного права, исследуются народно-мировоззренческие составляющие таких понятий обычного права, как «рота», «выдача на поток», «ордалиш» и др., раскрывается значение сакрализации права.*

Ключевые слова: мифология, символ, обычное право, интеграционный концепт, доказательство.

Grishchenko N.V. The East Slavic mythology and the Customary Law: integration concepts. *The article examined the link of mythology and customary legal norms, analyzed national ideological implications of such terms of customary law as "rota" (meaning: oath, swear), "delivery of a stream" (meaning: exclusion from the guardianship of family), "ordaliyi" (meaning: trial) etc.. Involving study of Ukrainian literature, the author argues that under the influence of the East Slavic mythology in customary legal practice fixated using such "transcendental" evidence, as the oath with calling of God's name to witnesses, trial by fire (hot iron), water; "efficiency of land under turf", etc. The most revered elements by pagan – soil, fire, water, integrating in customary and legal plane started acted as witnesses of criminal acts, detect violators. Such evidence of mythological character considered authoritative and final, and the decisions taken by their participation, had not subject to any appeal, because it was made by deities.*

The author shows that braiding of sacred motifs in common, the legal framework provided firstnorms of holiness and turned them into unquestionable authoritative requirements. Mythological representation correlated with deep, subconscious levels of the human psyche. Statutory requirements that were based on them were unconsciously-authoritarian in nature and did not cause any doubt, do not allow criticism and not subject to refutation. As a result, the common law has been turned, on the one hand, to the sacred forces, on the other hand to a real life. The East Slavic Mythology performed a source of constant updating requirements of customary law and ensuring its high social status. As a result of the study the author concludes that in order for people to perceive, respected and fulfilled the law, they should be subject not only of knowledge but also of faith.

Key words: mythology, symbol, customary law, integration concepts, evidence.